

П. У. ЦЕРАШКОВІЧ

ДА ПЫТАННЯ АБ ЭТНІЧНАЙ ІДЭНТЫЧНАСЦІ М. БАБРОЎСКАГА І І. ДАΝІЛОВІЧА

Асобы М. Баброўскага і І. Даніловіча традыцыйна прыцягваюць увагу гісторыкаў. Так, першыя біяграфічныя публікацыі аб М. Баброўскім адносяцца яшчэ да 80—90-х гг. XIX ст.¹ Існуе ўстойлівая традыцыя вызначэння

172

М. Баброўскага і І. Даніловіча як пачынальнікаў беларускага нацыянальнага Адраджэння. Тут трэба нагадаць працы А. Цвікевіча, У. Талочкі, А. Станкевіча, Б. Белаказовіча, А. Латышонка, В. Шведа ды і аўтара гэтых радкоў². Разам з тым існуе думка, што М. Баброўскі і І. Даніловіч былі па паходжанні і самасвядомасці ўкраінцамі. Да таго трэба дадаць, што, напрыклад, А. Станкевіч лічыў, што нацыянальнай свядомасці ў М. Баброўскага яшчэ не было, аднак ён быў да яе дастаткова блізкі³. А Б. Белаказовіч адзначаў, што М. Баброўскі і І. Даніловіч «не мелі яшчэ дакладна выкрысталізаванай нацыянальнай самасвядомасці і тоеснасці», што гэта быў «перыяд дасвядомага нацыянальнага адраджэння»⁴.

Комплексны аналіз біяграфічных звестак, сведчанняў даследчыкаў XIX ст., а таксама эпістальнай спадчыны М. Баброўскага дазваляе значна ўдакладніць гэтае пытанне.

На карысць атаясамлівання М. Баброўскага і І. Даніловіча з пачынальнікамі беларускага нацыянальнага Адраджэння сведчыць наступнае. П. В. Баброўскі ў сваёй манаграфіі «Русская греко-униатская церковь в царствование императора Александра I» адзначаў, што «пасля Венскага кангрэса ў Заходніх губернях утварылася яшчэ адна, малавядомая партыя, якая мела на чале некаторых прафесараў Віленскага універсітэта, якія ахвотней жадалі б аднаўлення былога Вялікага княства, чым яднання Літвы і Валыні з мінулай каронай; гэта нязначная па колькасці сяброў руска-літоўская партыя марыла аб адраджэнні беларускай мовы, на якой быў першапачаткова выдадзены Літоўскі статут, што яшчэ захоўваў сваю моц»⁵. Трэба падкрэсліць, што слова «партыя» ў П. Баброўскага не мае сучаснага палітычнага сэнсу і азначае толькі групу аднадумцаў. Няма сумневу, што пад «некаторымі прафесарамі» разумеюцца менавіта М. Баброўскі і І. Даніловіч. У цэлым гэтыя звесткі выклікаюць давер. П. Баброўскі мог атрымаць іх непасрэдна ад М. Баброўскага, свайго выхаванца і сваяка, у доме якога прайшла частка яго дзяцінства⁶.

Больш таго, тэза П. Баброўскага пацверджана яго вядомым апанентам у ацэнцы некаторых момантаў біяграфіі М. Баброўскага — Ё. Бялінскім, аўтарам трохтомнай працы аб гісторыі Віленскага універсітэта. У прыватнасці, апошні адзначае, што «пасля войнаў Напалеона, калі ў розных краінах пачала абуджацца ідэя нацыянальнасці, у Вільні група моладзі, галоўным чынам сыноў уніяцкіх святароў, у пошуку звестак для сваёй нацыянальнасці і рэлігіі пачалі збіраць і чытаць старыя пергамяны... На чале гэтай моладзі сталі Міхаіл Баброўскі, Ігнат Даніловіч, Антоній Марціноўскі⁷. Менавіта апошні, А. Марціноўскі, па словах Ё. Бялінскага «абудзіў гэты рух, перадаў яго далейшае развіццё ва ўмелья рукі Даніловіча і Баброўска-

173

га»⁸. Моладзь гэта валодала «ў пэўнай меры моваю старажытнаславянскай, а таксама і ў пэўнай меры моваю беларускай ...»⁹.

У святле пададзеных звестак здаецца абсалютна відавочным, што гэта сапраўды быў пачатак беларускага нацыянальнага адраджэння, а М. Баброўскага і І. Даніловіча трэба лічыць беларусамі. На карысць гэтай думкі сведчаць і тыя абставіны, што абодва яны былі ўраджэнцамі этнічнага пагранічча. Вядома, што ў насельніцтва памежных рэгіёнаў увогуле самасвядомасць выяўлена больш выразна, чым у цэнтры этнічнага масіву. Трэба дадаць, што і сама сацыяльная сітуацыя таксама аб'ектыўна садзейнічала абуджэнню ў іх нацыянальных пачуццяў. Згодна з адным з вядомых тэарэтыкаў нацыяналізму М. Хрохам, дзеля паспяховага развіцця нацыянальнага руху неабходна «прыныповава наяўнасць вертыкальнай сацыяльнай мабільнасці як мінімум для некаторай колькасці прадстаўнікоў недамінантнай групы» (такую магчымасць забяспечвала існаванне Віленскага універсітэта. — П. Ц.), а таксама «канфлікт паміж выхадцамі з асяроддзя недамінантнай групы, з аднаго боку, і зачыненай, кшталту касты слога эліты, якая захоўвала спадчынны кантроль над найбольш важнымі пазіцыямі ў грамадстве і дзяржаве, з другога»¹⁰. Не выклікае здзіўлення і

магчымасць вылучэння палітычнай праграмы — аднаўлення Вялікага княства Літоўскага. Вядома, што такія праекты, дарэчы, распрацоўваліся напярэдадні вайны 1812 г.¹¹

Разам з тым існуюць матэрыялы, якія пярэчаць усім папярэднім разважаням. Вядома, што большая частка твораў М. Баброўскага так і не была надрукавана. Аналіз таго ж, што ўбачыла свет, дрэнна стасуецца з уяўленнем аб ім як аб беларускім адраджэнцы. Гэта, напрыклад, яго каментарый да публікацыі артыкула харвацкага святара М. Совіча «Заўвагі да няздольнасці славянскай літаратурнай мовы ў Далмацыі», надрукаванага ў «Дзённіку Віленскім» у 1826 г. Сутнасць артыкула М. Совіча ў наступным: стараславянская мова дастаткова зразумелая для пераважнай большасці носьбітаў славянскіх дыялектаў, а стварэнне новых літаратурных моваў, напрыклад далмацкай ці ілірыйскай, — справа бесперспектыўная. «Дзе ж знойдуцца дзве акаліцы, не кажучы ўжо аб разлеглых правінцыях Ілірыі альбо ў самой Далмацыі, у якіх быў бы аднолькавы дыялект грамадзянскі», ці можна знайсці хця б двух пісьменнікаў далмацкіх, якія «дасягнулі б паміж сабою згоды ў арфаграфіі і словах»¹². М. Баброўскі быў перакладчыкам і ініцыятарам гэтай публікацыі. У тым жа духу, што і М. Совіч, і з вялікім пафасам М. Баброўскі разважаў аб прычынах заняпаду старажытнаславянскай мовы ў Літве. «Калі ў Літве да спраў дыпламатычных і Трыбуналаў уведзен быў дыялект беларускі, калі Скарына пераклаў на той жа дыялект

Святое Пісанне, калі Карона, атрымаўшы перавагу над Літвой, польскаю моваю панаваць пачала, калі дзеля распаленага спаборніцтва паміж рэлігійнымі вызнаннямі распачата было ўжо і на беларускім, ужо і на маларускім дыялекце і чырвонарускім, з дамешкаю польскага, пісанне кніг палемічных, казанняў, катэхізісаў і іншых твораў духоўных..., як жа магла не змяніцца старажытная мова»¹³. У сваім імкненні да адраджэння старажытнаславянскай мовы М. Баброўскі нават прапаноўваў перавесці і польскую мову на кірылічны алфавіт, таму што «не ўсе, аднак, вызначэнні гукаў цалкам адпавядаюць гучанню слоў польскай мовы»¹⁴. Увогуле М. Баброўскаму падавалася, што «ўвядзенне ў школы і семінары гэтай першапачатковай мовы без сумневу ўваскрэша самую старажытную мову»¹⁵. Ён таксама прапаноўваў скласці агульны параўнаўчы слоўнік усіх славянскіх дыялектаў, які мусіць мець у аснове старажытную мову славянскую, як маці гэтых дыялектаў¹⁶.

Прыкладна ў той жа час, у 1827—1829 гг., у лістах Ё. Лявелеву, з якім М. Баброўскі быў у сяброўскіх адносінах, ён пакідае некалькі саркастычных заўваг адносна тагачаснай этнічнай ідэнтычнасці І. Даніловіча. Так, у лісце ад 11.07.1827 г. ён узгадвае аб сустрэчы з «падлясяніным (так часта ён называў І. Даніловіча ў лістах), які, як бачна, цалкам схохіўся ці такжа сказачэў». І далей у тым жа лісце заўважае, што не злуецца на Ігната, хоць ён «паходзіць з нацыянальнасці хахлацкай»¹⁷. У наступным лісце да Ё. Лявелева ад 20.11.1828 г. М. Баброўскі адзначае, што «падлясяк паміж казакамі цалкам сказачэў. Добра было б, калі б ён ажаніўся, але не з казачкаю»¹⁸. А ў лісце, напісаным у лістападзе 1829 г., ён выражае надзею на акалічнасці, якія дапамогуць «перацягнуць Ігната са сталіцы хахлоў да сталіцы Ягайлаў»¹⁹.

Зразумела, узнікае пытанне: якім чынам усё гэта стасуецца з уяўленнем аб М. Баброўскім і І. Даніловічу як аб пачынальніках беларускага адраджэння? На наш погляд, растлумачыць гэта можна наступным: свядомасць кожнага чалавека падвержана зменам. Гэта ж тычыцца і этнічнай свядомасці, асабліва ў эпоху, калі, па сутнасці, нацыянальныя рухі толькі зараджаліся. М. Баброўскі, напрыклад, у сваіх лістах да І. Добраўскага, Ё. Цімермана і Ё. Лявелева часцей за ўсё вызначаў сябе як русін («Ruthenus») — усяго 4 выпадкі — і адзін раз — як паляк («Polonus»). Характэрна, што назва «русін» ужывалася ім як аднапарадкавая «мазуру» (так ён называў Ё. Лявелева) і «падлясяніну». Такое самавызначэнне характэрна для перыяду 1819—1828 гг.²⁰

Прычыны змены этнічных арыенціраў І. Даніловіча даволі празрыстыя — пераезд на Украіну і знаёмства з так званымі харкаўскімі рамантыкамі-ўкраінафіламі не маглі на яго не паўплываць. Тым больш — пэўныя этнічныя

падставы дзеля гэтага сапраўды былі. І. Даніловіч і М. Баброўскі нарадзіліся, як сведчыць А. Латышонак, на тэрыторыі пашырэння «падляшскай гаворкі», якая даволі істотна адрознівалася ад беларускай²¹. Цікава, што пры гэтым «украінізацыя» І. Даніловіча выклікала адмоўную рэакцыю М. Баброўскага.

Што ж тычыцца М. Баброўскага, то на яго погляды вялікі ўплыў аказала пяцігадовае вандраванне па Цэнтральнай, Паўднёвай і Заходняй Еўропе. Шмат якія даследчыкі звярталі ўвагу на яго кантакты з дзеячамі чэшскага нацыянальнага адраджэння, у тым ліку з І. Добраўскім і В. Ганкай. Але, зыходзячы з лістоў М. Баброўскага, трэба падкрэсліць, што менавіта з І. Добраўскім у яго ўсталяваліся найлепшыя адносіны. Да гэтага неабходна дадаць, што, хоць працы І. Добраўскага і адыгралі надзвычай вялікую ролю ў чэшскім адраджэнні, сам ён ставіўся да яго даволі песімістычна і нават негатыўна. Чэшскія старажытнасці былі для

яго перш за ўсё і толькі прадметам доследаў. Здаецца, што менавіта ён так моцна паўплываў на змену поглядаў М. Баброўскага.

Трэба падкрэсліць, што падобныя змены не ёсць нешта незвычайнае для пачатковых этапаў нацыянальнага адраджэння. Дастаткова нагадаць лёс так званай «Рускай троіцы» — выдаўцоў аднаго з першых украінскіх літаратурных альманахаў — «Русалкі Дністроўі» (1837). Адзін з іх — І. Вагілевіч пазней далучыўся да польскага галіцыйскага руху (як «Ruthenus-Polonus»), а Я. Галавацкі перасяліўся ў Расію, узначаліў Віленскую археаграфічную камісію і ператварыўся ў апалагета заходнерусізма²². Дастаткова частай таксама з’яўляецца і адсутнасць веры ў перспектывы сваёй нацыі. Так, адзін з заснавальнікаў збірання эстонскага фальклору і выдання эстонскай дыдактычнай літаратуры Ф. Фельман лічыў, што самастойная эстонская нацыянальнасць наўрад ці будзе створана²³. М. Хрох увогуле адзначае, што адсутнасць упэўненасці ў магчымасці сваёй групы пераўтварыцца ў нацыю — даволі пашыраная з’ява на пачатковай (так званая фаза «А») ступені фарміравання нацыі, калі дзейнасць удзельнікаў руху арыентавана на навуковае вывучэнне і пашырэнне ведаў аб лінгвістычных, культурных, сацыяльных і, часам, гістарычных аtryбутах недамінантнай этнічнай групы²⁴.

Такім чынам, эвалюцыя этнічных поглядаў М. Баброўскага і І. Даніловіча ўяўляецца наступнай. У 1815 (а можа, і раней) — 1817 г. яны выступаюць як лідэры беларускага адраджэнскага руху. У 1817—1822 гг. М. Баброўскі паступова пераходзіць на пазіцыі агульнаславянскага рэлігійна-культурнага адраджэння. І. Даніловіч у 1827—1829 гг. атаясамліваў сябе з украінцамі. Пазней М. Баброўскі эвалюцыянаваў у бок празаходнерусізма, аб чым

сведчаць яго надзеі і спробы выкарыстаць расійскую ўладу дзеля ўмацавання пазіцыі уніяцкай царквы, а таксама стаўленне да паўстання 1830—1831 гг.²⁵

¹ *Бобровский П. О.* Михаил Кириллович Бобровский (1785—1848). Ученый славист-ориенталист. Спб., 1889; *Яго ж.* К биографии М. К. Бобровского (славянского филолога-ориенталиста). Спб., 1890.

² *Цьвікевіч А.* «Западно-Руссизм»: Нарысы з гісторыі грамадскай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. Мн., 1993; *Талочка У.* Да справы нацыянальнасці праф. М. Баброўскага // Калоссе. 1935. № 4; *Stankiewicz Ad.* Mahnušeŭski. Paŭluk Bahrym. Babroŭski. (Da wytokaŭ biełaruskaha adradzenia). Wilna, 1937; *Bialokazowicz B.* Między wschodem i zachodem. Z dziejów formowania się białoruskiej świadomości narodowej. Białystok, 1998; *Латышонак А.* Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі // Спадчына. 1992. № 1; *Церашковіч П. У.* Асноўныя тэндэнцыі развіцця беларускага этнасу ў эпоху капіталізму // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. 1986. № 5; *Терешковіч П. В., Чаквін І. В.* Из истории формирования национального самосознания белорусов (14 — начало 20 вв.) // Советская этнография. 1990. № 6; *Швед В. В.* Паміж Польшчай і Расіяй: грамадска-палітычнае жыццё на землях Беларусі (1772—1863 гг.). Гродна, 2001.

³ *Stankiewicz Ad.* Mahnušeŭski. Paŭluk Bahrym. Babroŭski. (Da wytokaŭ biełaruskaha adradzenia). С. 45.

⁴ *Bialokazowicz B.* Między wschodem i zachodem. Z dziejów formowania się białoruskiej świadomości narodowej. С. 63, 56.

⁵ *Бобровский П. О.* Русская греко-униатская церковь в царствование императора Александра I. Спб., 1890. С. 204—205.

⁶ *Stankiewicz Ad.* Mahnušeŭski. Paŭluk Bahrym. Babroŭski... С. 40.

⁷ *Bieliński J.* Uniwersitet Wileński (1579—1831). Kraków, 1899—1900. Т. II. С. 386.

⁸ Там жа. Т. III. С. 442.

⁹ Там жа. С. 155.

¹⁰ *Hroch M.* From national movement to the fully-formed nation: the nation-building process in Europe // Mapping the nation / Ed. G. Balakrishnan. Verso, 1996. S. 86—87.

¹¹ *Ярашэвіч А.* Палітычныя праекты адраджэння Рэчы Паспалітай і Вялікага княства Літоўскага ў палітыцы расейскага царызму напярэдадні вайны 1812 г. // Гіст. альманах. 2002. Т. 6. С. 91—96.

¹² Uwagi nad niemiejskością języka słowianskiego literalnego w Dalmacyi. Dzieło pozgonne najszanowniejszego x. Mateusza Sowicz, zesłego Archidjaka d’Ossero. Z włoskiego języka przelozył i przypisami objaśnił x. M. Bobrowski // Dziennik Wileński. Rok 1826. Historia i literatura. Т. I. S. 213.

¹³ Там жа. С. 406.

¹⁴ *Францев А. А.* Польское славяноведение конца XVIII — первой четверти XIX в. Прага, 1906. С. 301.

¹⁵ Uwagi nad niemiejskością ... S. 404.

¹⁶ Там жа. С. 406.

¹⁷ *Францев А. А.* Польское славяноведение ... С. LXXXIV—LXXXV.

¹⁸ Там жа. С. LXXXVII.

¹⁹ Там жа. С. LXXXVII.

²⁰ Там жа. С. XLVIII, LI, LXXXVI, XCVII.

²¹ *Латышонак А.* Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі // Спадчына. 1992. № 1. С. 12.

²² *Субтельний О.* Україна. Історія. Київ, 1992. С. 217; *Барабаш Ю.* Сіамские близнецы. Западноруссизм и малороссийство в национальном самосознании белоруса и украинца // Русь — Литва — Беларусь. Проблемы национального самосознания в историографии и культурологии. М., 1997. С. 98.

²³ *Toivo U. Raun.* The Estonians // Russification in the Baltic states and Finland. 1855—1914. Princeton University Press, 1981. S. 294.

²⁴ *Hroch M.* From national movement to the fully-formed nation ... S. 81.

²⁵ *Латышонак А.* Народзіны беларускай нацыянальнай ідэі... С. 13; *Bialokazowicz B.* Między wschodem... С. 68.